

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/ Volume 7, Sayı/ Issue 17 (Aralık/ December 2018), s. 18-34.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut256>
ISSN: 2147-5490, Samsun- Türkiye

Özgün Makale/ Original Article

|| Geliş Tarihi: 30.12.2018
|| Kabul Tarihi: 21.12.2018

Trabzon ve Giresun Yöresi Çepnilerinde Eski Türk İnanışlarının İzleri

Traces of Ancient Turkic Beliefs Among Chepnies in Trabzon and Giresun Regions

Bekir ŞİŞMAN* - Elvan DOST**

Öz

Çepniler, Oğuzların yirmi dört boyundan biridir. Araştırma sahası içinde (Beşikdüzü, Şalpazarı, Eynesil, Görele) bugün var olan Çepnilerde Eski Türk inanışlarının izlerinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece Anadolu'ya gelen Türklerin başka bir dinin tesiri altına girmiş olmalarına rağmen Eski Türk inanış ve uygulamalarını devam ettirdiklerini göstermek amaçlanmıştır. Çepnilerin Anadolu'ya gelmelerine ve başka bir dinin tesiri altına girmelerine rağmen Eski Türk inanış ve uygulamalarının izlerini taşıyan pek çok inanca ve ritüele sahip oldukları görülmüştür. Bunların bir kısmı İslamiyet'in etkisiyle değişerek dönüşmüş, bir kısmı ise asli fonksiyonunu sürdürmüştür. Yörede Tek Tanrı inancının yanında yardımcı ve koruyucu iyeler, kara iyelere, yer-sub, ev- ocak iyelerine inanılmaktadır. Ata-arvak ruhlarının yaşayan kişiler üzerindeki tasarruflarının devam ettiği düşünülmektedir. Ayrıca bölgede kemençeli âşıkların varlığı ve bunların sosyal hayatta aktif olarak kullanılması mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Yardımcı ve koruyucu iyeler, ata-arvak ruhları, kemençeli âşıklar.

Abstract

Chepnies is one of twenty-four Oguz tribes. In this work it is tried to determine what the traces of ancient Turkic beliefs are among Chepnies that presently live in the research field (Beşikdüzü, Şalpazarı, Eynesil, Görele). It has been aimed to show that the Turks coming to

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Samsun-TÜRKİYE. El-mek: bsisman@omu.edu.tr

** Halkbilimi Uzmanı

Anatolia though entered under the influence of another religion, have continued the former Turkic beliefs and practices.

It has been observed that Chepnies have many beliefs and rituals that carry traces of ancient Turkic beliefs and practices even though they entered under the influence of another religion when they had come to Anatolia. Some of these beliefs and rituals changed and transformed under the influence of Islam, while some others maintained their original functioning.

In the region alongside the Monotheistic belief the assisting and guardian spirits, black spirits, spirits of land, water, house and family are still believed. It is thought that protecting-ancestor spirits have still influence over the living people. Furthermore there are still minstrels with kemancha living and playing an active role in the social life of the region.

Keywords: Assisting and guardian spirits, protecting-ancestor spirits, minstrels with kemancha.

Giriş

Çepni Kelimesinin Anlamı ve Çepnilerin Kökeni

Kaşgarlı Mahmud'un, Divânü Lûgat'it-Türk'te Oğuz boylarını gösterdiği listede Çepni boyu yirmi birinci sırada yer almıştır. Aynı zamanda boyun damgasına da yer verilmiştir. Reşidüddin, Câmî'üt-Tevârih adlı eserinde Çepnileri, Üçokların dördüncü boyu olarak gösterir. Anlamının ise "düşmanla her zaman savaşır" manasına geldiğini yazar (Sümer, 1993: 269). Ebu'l Gazi Bahadır Han ise Şecere-i Terakime'de Çepnileri, Oğuz Han'ın oğlu Gök Han'ın dört oğlundan biri olarak gösterir. Anlamının ise "bahadır, yiğit" olduğunu söyler (Yavuzcan, 2009: 33).

Bugün bilinen Türk Oğuz boyları arasında yer alan Çepniler, Üçokların Gök Han koluna bağlı dört Türk boyundan biridir. Mert, cesur, yiğit gibi anlamları olduğu düşünülmektedir.

Karadeniz Bölgesi Çepni Yerleşkesi

Anadolu'nun fethinden önce buralara başlamış olan Türk akınları, fetihle birlikte Türk yerleşkelerinin oluşmasına kapı aralamıştır. Özellikle sınır boylarına yerleştirilen Türk boylarının mücadeleleri yeni Türk yerleşmelerinin açılmasına katkı sağlamıştır.

Anadolu'ya yapılan ilk Türk akınlarında Doğu Karadeniz'in güney kesimlerine Oğuz gruplarının geldiği bilinmektedir. 1048 yılında Oğuz boylarının Trabzon ve Bayburt yöresine kadar ilerlemiş olduğu anlaşılmaktadır. 1071'den sonra Trabzon'un Türkler tarafından alındığı Bizans kaynaklarında geçmektedir. Teodoros Gabras'ın vaktiyle Türklerden aldığı Trabzon'a vali olarak atandığı kaynaklarda yazmaktadır. Bu da dolaylı olarak Trabzon'un Türkler tarafından 1071'den sonra alındığını göstermektedir (Emecen, 2010: 36).

Trabzon'un fethi sırasında Çepnilerin Osmanlı ordusuna yardımcı oldukları, bu sebeple zeamet ve tımar aldıkları bilinmektedir. Fetihden sonra ikiye ayrılan beylik topraklarından Bulancak'ın doğusunda kalan kısmın Trabzon sancağına, Giresun Kalesi ve çevresinin ise nahiye olarak Kürtün Kazasına bağlandığı görülmektedir. Daha sonraki dönemde Giresun da, kaza olarak Kürtün'den ayrılacaktır. Fetihden sonra Çepnilerin doğuya doğru ilerleyip Trabzon'un doğusunda yeni yerleşim yerlerine yerleştikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Çepni nüfusunun ağırlık gösterdiği Canik, Tokat, Niksar gibi yerlerde yaşayan ailelerin, Trabzon'da fethedilen köylere yerleştirildikleri de görülmektedir (Demir, 2008: 93-94).

Yavuz Sultan Selim dönemine ait bir defterde Çepnilerin yaşadığı bölge "Vilayet-i Çepni" adında ayrı bir idari yöre olarak gösterilmiştir. Bu yörenin Giresun, Kürtün,

Görelere arasındaki saha olduğu defterdeki yer isimlerinden anlaşılmaktadır (Sümer, 1972: 331).

1. Çepnilerde Eski Türk İnanışlarının İzleri

Semavi dinlerin hiçbiri kendilerinden önce halkın inandığı ilkel dinlerin etkisini tamamıyla ortadan kaldıramamıştır. Yeni dinin kaidelerine aykırı olmasına karşın eski birçok görenek ve inançlar Abdülkadir İnan'ın ifadesiyle bir şekilde "kitaba uyduru(lu)p" yeni din içerisinde kendisine yer bulmuştur. Şamanizm geleneklerinin birçoğu İslam akideleri gibi değerlendirilip, asırlarca yaşatılarak günümüze kadar gelmiştir (İnan, 2015: 205).

Bütün Türk kavimlerinin İslam'la tanışması aynı yıllara denk gelmediği gibi, bu durum bir anda yaşanmayıp uzun bir süreci ifade etmektedir. Oğuzların İslamlaşması iki asır sürerken bunlara daha sonra eklenen diğer Türk kavimleri pek çok şaman inancını da uzun süre önce Müslümanlığa geçmiş Türkler arasına sokmuş oldular. XI. yüzyılın ilk yıllarında tamamıyla Müslüman olan Selçuk Oğuzları, Dede Korkut hikâyelerinde geçen pek çok Şamanist geleneklerden anlaşıldığı üzere XV. yüzyılda dahi bu inanışlarla yaşamayı sürdürmüşlerdir. Bu Oğuzların torunları olan bugünkü Anadolu Türklerinde ölü arkasından matem tutmak, ölü aşı vermek, ağaçları kutsal sayıp çaput bağlamak, alkarısı inancı neticesinde çocukların uzun ömürlü olması için onlara Durmuş, Yaşar, Satılmış benzeri isimler vermek gibi eski inanış ve geleneklerin izleri görülmektedir (İnan, 2015: 206-207).

1.1. Tek Tanrı / Türk Tanrısı / Yardımcı ve Koruyucu İyeler

Göçebe bir yapıya sahip olan Türklerin inançlarına dair en eski bilgiler, Çin yıllıklarında ve Bengü Taş yazıtlarında görülmektedir. Buradaki anlatımlar dikkate alındığında, Türklerin Tengri'ye, Yir-Sub iyelerine, Yağız Yir iyelerine, Kök Tengri (mavi gök) iyelerine ve Ata arvaklarına ibadet ettikleri anlaşılmaktadır. Yine aynı yazıtlarda, yaratıcı Tengri her şeyin üstündedir. Diğer iyeleri kendisi yarattığı için kutsaldır. Türk Tengrisi, tüm bu iyelerin üstünde bir güçtür. Bu nedenle tek bir tanrının gücünden dolayısıyla da tek tanrı inancından bahsetmek mümkündür (Kalafat, 2006: 17).

İbrahim Kafesoğlu'na göre Türklerde Göktanrı dini mevcuttur. Bu tanrı inanç sisteminin merkezinde bulunur ve birbirinden farklı Türk kavimleri arasında, kurban kesilip ibadet edilen tüm kutsal varlıkların üstünde yüce bir Tanrıdır. Göktanrı tam bir iktidara sahiptir (1980: 55).

Abdülkadir İnan'a göre Türk tanrısı, Gök-Tanrı'dır. Bu diğer tüm tanrıların ve tanrısalların üstünde gücü olan bir tanrıdır. Yazıtlarda "tanrı" adının diğer yer-sub ve gök gibi kutsallardan ayrı olarak yer alması, onun hepsinin üstünde bir hâkimiyeti olduğunu gösterir. Yine A. İnan, X. yüzyılda Oğuzları anlatan İbn-i Fadlan'ın onların tek bir tanrıya inandığını yazdığını aktarır (2015: 26).

İbn-i Fadlan'ın Oğuzların tek tanrıya dua etmeleri hakkında görüş bildiren Yaşar Çoruhlu, Türklerin bunu Müslümanlara yakınlık duydukları için yaptıklarını düşünür. Ona göre Türkler arasında sabit bir inanç söz konusu değildir. Bu zamana, yaşanan coğrafyaya ve Türklerin geçirdikleri sosyolojik durumlara göre değişiklik gösterir. Hatta zaman zaman halk ve devlet arasında bile inanç farklılıkları olduğunu kaydeder. Buna, Göktürkler zamanında halkın, Samanist inanç sistemiyle yaşamasına rağmen devletin, Göktanrı inancına sahip olmasını örnek gösterir. Fakat Göktanrı'nın her şeyin üstünde bir tanrı olmasının, tektanrılı bir inanç için yeterli bir delil olmadığını savunur. Bunun yanı

sıra Yer Tanrı'dan ve kutsal başka ruhlarında varlığından bahseder (Çoruhlu, 2013: 17-18).

Jean Paul Roux'sa göre ise Eski Türklerde tek tanrılıkla çok tanrılık bir arada bulunur ve hem özerk hem de tek tanrıya bağlı başka tanrıların da varlığı mevcuttur. Türk Tanrısı eylemlerinde bağımsız olabileceği gibi başka tanrılarla birlikte hareket edebilir (2011: 128).

İbrahim Kafesoğlu'na göre de ayrıca ocağa tâzim, bir kült halinde gelişen "atalar" a saygı; yeryüzündeki tabiat parçalarından her birinin bir "ruh" a sahip olduğu düşüncesinden dolayı dağ, tepe, kaya, vadi, ırmak, su kaynağı, ağaç, orman, demir, kılıç vb. ruhlarına inanış (Yer-su'lar); güneş, ay, yıldız, yıldırım, gök gürültüsü, şimşek gibi tabiat-üstü güçler tasavvuru bozkır Türklerinin inançları arasında idi. (1980: 25)

Trabzon-Giresun yöresi Çepnilerinde, İslam Dini'nin etkisiyle birlikte elbette tek tanrı inancı mevcuttur. Tıpkı eski Türklerde olduğu gibi gökyüzü yücedir. Allah her türlü mekândan münezzeh dahi olsa dua edilirken eller yukarı doğru açılır. Bir şey isteneceği zaman, Allah'tan istenir. Allah hem bağışlayan, mükâfat veren hem de cezalandırandır. Eski Türklerde olduğu gibi Allah yalnızca dünyayı ve içindekileri yaratan değil aynı zamanda onlara bir kanun koyan, yönetimini sağlayan, her şeyin üstünde bir güçtür.

Her ne kadar İslam'da, Tanrı şerik kabul etmese de kimi zaman Tanrıdan bir şey istenirken araya kutsal olduğu düşünülen varlıklar dâhil edilir. Bu kutsallar bazen bir evliya yahut şehit mezarı, bazen yörenin koruyucusu sayılan bir nesne yahut mekân, bazen de üzerine nur inildiğine inanılan bir ağaç olabilmektedir. Bütün bunlar ileride daha ayrıntılı bir şekilde inceleneceği için şimdilik üzerinde fazla durmuyoruz. Fakat tüm bu inanç yapısı gösterir ki eski Türklerde var olan tek tanrı inancı yanında yer alan iyeler ve kültler, İslamiyet'le birlikte, Anadolu da pek çok yerde hâlâ devam ettiği gibi inceleme sahası içinde de var olduğu görülmektedir.

Eski Türklerde Tanrı, her ne kadar her şeyin üstünde bir güç olsa da evrenle ilgili birçok olayı ve eylemi yaptırdığı tanrısalların varlığına inanılır. Bu tanrı gibi olan, kutsal kabul edilen varlıklar Tanrı'nın yardımcısı iyelerdir (Kalafat, 2006: 22).

İslam'da Allah her şeyin üstünde bir yaratıcıdır. Kimse tarafından yaratılmamıştır. Yardımcısı ve ortağı yoktur. Bu sebeple yardımcı iyelerden bahsetmek çok mümkün görünmese de İslam inancındaki meleklerin yörede biraz bu anlamda düşünüldüğü söylenebilir. Hiçbir yanlış anlaşılmaya mahal vermeden söylemek gerekirse, örneğin; Azrail can almakla görevli bir ölüm meleğidir. Canı alan Yaratıcı'dır. Fakat bu işlemi onun izniyle Azrail gerçekleştirmektedir. Azrail elbette Tanrı değildir. O sadece Yaratıcı'nın izniyle bir eylemi gerçekleştiren melektir. Bu yönüyle yardımcı iyelere benziyor görünse de birebir aynı anlayış ve inancın ürünü değildirler.

Doğum sırası ve sonrasında çocukları koruyan ve bu görevi onlar yetişkin oluncaya kadar sürdüren koruyucu iye, "Umay" dir. Kendisi hakkında bilgilere Göktürk ve Bengü Taş yazıtlarından ulaşılan Umay, bir tanrıçadır. Aynı zamanda lohusa kadınları da koruduğuna inanılır (Kalafat, 2006: 24). Divanü Lûgat'it-Türk'te Umay doğumdan sonra gelen, halk arasında eş olarak bilinen, plasentadır. Umay'a tapan kadınların, erkek çocuğu olacağına inanılır (Çoruhlu, 2013: 43). Araştırma sahası içerisinde, açıkça yer alan böyle bir koruyucu iyenin varlığına rastlanmamıştır. Yeni doğum yapan kadınların ve yeni doğan çocukların melekler tarafından korunduğu inancı vardır. Özetle söylemek gerekirse burada da "iye"nin yerini "melek" almıştır.

“Ana Maygıl ise ulusu koruyan bir dişi ruhtur; buna ulus anası da denir” (İnan, 1976: 27). Bu koruyucu iye daha çok yöredeki yatırlarda görülmektedir. Şalpazarı Geyikli bölgesinde “Evliyayı” denen bir mekânda “Mercan” adı verilen bir yatır mevcuttur. Çeşitli iftiralara maruz kalıp canlı bir şekilde gömülen Mercan adlı kız, uzun bir süre sonra dahi mezarı açıldığında, gözleri açık bir şekilde canlı bulunmuştur. Halkın, bu olaydan sonra mezarın etrafını çevirdiğine ve oradan en küçük bir dal bile koparmanın felaket getirdiğine inanılır. Yine atalar ruhu başlığında ayrıntılarıyla işlenecek olan çeşitli evliya ve şehit mezarlarının bölgeyi koruduğuna, oradan alınan en küçük bir dal veya yaprağın felaket getireceğine inanılır. Bu inanışlar koruyucu iye olan Ana Maygıl’dan geliyor olabilir.

1.2. Kara İyeler

Albasması, Türk Dünyası’nda en yaygın görülen, lohusa kadınlara ve yeni doğmuş çocuklara musallat olan bir kara iyedir. Alkarısı, Albasması, Al, Albıs gibi farklı adları bulunmaktadır. Lohusa kadının ve yeni doğmuş çocukların, ciğerlerini söktüğüne inanılmaktadır (Kalafat, 2006: 33).

Yörede Alkarısı yahut Albasması olarak bilinir. Lohusa kadınlar bu kara iyeden korunmak için kendi ifadeleriyle “Kuran yazısı” yahut kocanın bir giysisini yanlarında bulundururlar. Bazen kırk çıkana kadar lohusa kadının ve bebeğin yanında biri bulunur ve onları yalnız bırakmaz.

Bunun dışında araştırma sahası içinde “cazu” olarak bilinen farklı bir kara iye mevcuttur. Bu kara iyenin tam olarak eski Türkler’deki hangi iyeyi karşıladığı tespit edilememiştir. Çünkü birden fazla varlığın özelliğini barındırmaktadır. Araştırma bölgesinde, lohusa kadınlara ve çocuklara cazular da musallat olabilirler. Hatta bazı yeni çocuk ölümlerinin sebebi bu cazuların çocukların ciğerini yemesi olarak gösterilir. Şalpazarı’nda devamlı surette yeni doğan çocuğunu kaybeden bir ailenin söylediğine göre; bebekleri henüz kırk çıkmadan ağzından ve burnundan kan gelerek ölüyor. Bu durumu, cazunun çocuğun ciğerini yemesiyle açıklıyorlar. Son çare olarak çocuğu olan kırk kadından alınan kırk ayrı kumaşla dikilmiş zıbn bebeğe giydiriliyor ve bebek kırk gün beklenerek cazunun şerrinden kurtulmuş oluyor. Yine aynı bölgede cazuların, yeni bebeği olan bir ailenin evi önünde toplanıp bebeğin başında duran kişinin uyumasını bekledikleri anlatılıyor.

Ali Çelik’e göre cadı (cazu), insanlar arasına dargınlık sokan arabozucu, gizli nesnelere bilen, ürpertici yerlerde gezen, küçük çocukları kaçırıp bebeklerin yüreklerini yiyen, hamile kadınlara musallat olup onları hasta eden bir varlıktır. Bu varlık çoğunlukla yaşlı bir kadındır (1999:458).

Cazu, bölgede yalnızca yeni doğan bebeklere değil, aynı zamanda ahırdaki danalara da musallat olur. Bununla ilgili anlatılan bir olay, cazuların aynı zamanda kılık değiştirebilme yönlerinin de olduğunu gösterir. Yine Şalpazarı’na bağlı Kalecik Mahallesi’nde, bir kadının danası devamlı ölüyor. Bunun üzerine gece olunca dana bekleniyor. Bir kedi gelip dananın ciğerini yiyor ve öldürüyor. Orda bulunan kişiler kediye vuruyor. Burnundan yaralanan kedi kaçıyor. Ertesi gün komşu kadının burnu yaralı olarak görülüyor. Kadının cazu olduğu anlaşılmış oluyor. Başka bir anlatıda da evin içinde görülen bir örümceğin cazu olduğu düşünülmüştür.

Yörede cazular insan olabilirken İslam’la birlikte kültürümüze geçmiş olan cin ve peri gibi varlıkları karşıladıkları, aynı zamanda karabasan olarak da düşünüldükleri durumlar ve hikâyeler tespit edilmiştir. Büyücülük işleriyle uğraşan kişilere bölgede cazu denildiği gibi büyücülük yapma işlemine de “cazuluk yapma” denmektedir.

Geçmişte cazu kadınların tespiti için Şalpazarı'nda bulunan Cazu Gölü kullanılır. Buraya atılan kadınlar şayet batıyorlarsa cazu olmadıkları anlaşılır ve kurtarılır. Cazuların Kırım'da toplanıp görüştüklerine dair bir inanış vardır. Kırım'a giderken kayıklarla deniz yolunu kullanan cazular, kürek olarak ineklerin kürek kemiklerini kullanırlar. Bu nedenle yörede kesilen ineklerin kürek kemikleri ortadan delinir yahut ikiye ayrılır. Böylece kürek olarak kullanılmasının önüne geçilmiş olunur. Cazuluğa engel olmak için yapılan şeylerden biri de; bugün yöresel erkek kıyafetlerinde görülen gümüş hamaildir. Cazuların gümüşe karşı cazuluk yapamadığına inanılır. Son olarak söylemek gerekirse, bugün hala daha cazuluk inancı devam etmektedir ve özellikle belirli bir yaşın üstündeki kaynak kişiler cazuluktan bahsetmekten endişe duymaktadır. Bu da bu inanca karşı hala duyulan korkuyu göstermektedir.

İnsanlara ve hayvanlara her türlü eziyet eden ve kötülükler getiren Erlik, bunun karşılığında kurban isteyen ve bu sebeple etrafa hastalıklar saçan kara bir iyedir. İstekleri yerine gelmediği takdirde insanların canlarını alıp yanına, yani yeraltı dünyasına çekerek onları, kendisine hizmet ettirir. Bu yönüyle Erlik şaman dualarında korkunç bir canavar, yaşlı ve kuvvetli bir yaratık olarak tasavvur edilmiştir (Turan ve Ozan, 2016: 67).

Yörede "davun" inancı çok yaygındır. Bu durum günlük konuşmalara yansımış, halk arasında beddua olarak "davun çıksın" "davun tutsun" gibi kullanımlar tespit edilmiştir. Davun bir tür veba olarak düşünülmüştür. Fakat bu vebanın insan gibi bir varlığa sahip olduğuna, büyük gürültüler çıkartarak gelip, öldürmek istedikleri kişileri yakalayıp götürdüklerine inanılmıştır. Davunun at üzerinde davul çalarak geldiği, vurduğunun canını aldığı düşünülmüştür. Şalpazarı Tuğralıuşağı'nda anlatılana göre; bir adam davunun kendisini almaya geldiğini fark edince, hatta davunun biriyle olan konuşmasından köye kendisini almak için geldiğini anlayınca kaçmış, yine de davuna yakalanmaktan kurtulamamıştır. Buradaki davun kelimesi Arapça veba anlamına gelen "taun" dan gelmiş olabilir. Halk nezdinde bu hastalık zamanla kara bir iyeye dönüşmüş olmalıdır.

Bir başka kara iye de bölgede "hopur" ya da "minnet" diye anılan varlıktır. Günahkâr insanların, öldükten sonra bedenlerinin toprak tarafından kabul edilmediği ve geceleri bu kişilerin kefenleriyle dolaştıklarına, gündüz olunca kaybolduklarına inanılır. Bugün, bu varlığa olan inanç kaybolmuş olsa da geçmişte annelerin çocuklarını "hopur geliyor" diye korkuttukları tespit edilmiştir. Daha sonraları Kabe'den getirilen toprağın mezar üzerine serpilmesiyle hopurların ortadan kaybolduğuna inanılmıştır. Bu varlığın, bir başka kara iye olan, Şamanizm'deki Erlik ve yer altı ruhlarıyla ilgili bir inanışın etkisiyle ortaya çıktığı düşünülebilir.

1.3. Gök ve Gök İyeleri (Gök, Güneş, Ay ve Yıldızlar)

Türk inanç sisteminde gök, önemli bir yer tutar. Gök, koruyucu özelliğiyle kutsal sayılmıştır. Gök veya Gök Tengri (mavi gök), bu vasfı sebebiyle aynı zamanda koruyucu bir iye olarak düşünülmüştür. Ayrıca Tanrı'nın yukarda, göğün en üst katında olduğuna inanılmıştır (Kalafat, 2006: 37).

"Tengri" kelimesi Türklerde geniş manasıyla hem göğü hem de göğün maviliğini ifade etmek için kullanılmıştır. Bahattin Ögel'e göre; Göktürk Yazıtları'ndaki "Tengri teg Tenri" ifadesi gök gibi tanrı, yani gök bir sonsuzluğu ifade ettiği için Tanrı da onun gibi, bir şekli olmayan sonsuzluğu ifade etmektedir, anlamında düşünülmüştür. Gök Tengri (mavi gök) ve yağız yer birbirinden ayıramaz, yaratılmış bir bütünü ifade eder. Kişioğlu

her ikisi arasında yaratılmıştır. Bunları yaratan ve her şeyin üstünde gücü olan bir Tanrı vardır. Tanrı ve gök iç içe geçmiş büyük bir sonsuzluğu ifade eder (Ögel, 1995: 145-151).

Oğuz Kağan'ın yeni doğduğunda yüzünün gök renginde olması, gökten inen bir kızla evlenmesi gibi unsurlar Eski Türkler'de göğün kutsallığına işaret etmektedir (Ögel, 1993: 155).

Bütün bu inanış sistemine göre denilebilir ki gök de yer gibi Tanrı tarafından yaratılmıştır. Tanrı'nın kendisi değildir. Fakat kutsal kabul edilen koruyucu bir iyedir. Bu sebeple araştırma sahası içindeki pek çok uygulama, bu inanışın izlerini taşımaktadır. Dua ederken ellerin yukarı açılması ve kimi zaman yukarı bakılması, rahmetin gökten beklenmesi, bebeklerin, askere giden ve evlenen erkeklerin yukarı doğru atılması, gök gürültüsünün ilahi bir mesaj olarak anlaşılması ve yıldırımın kötü insanların yahut bölgeye göre cazuların üzerine düştüğüne inanılması, Eski Türlerdeki göğün kutsal olması inancının bugün yaşayan izlerini göstermektedir. Ayrıca yörede mübarek bir kişiliğe sahip olduğu düşünülen kişilerin mezarına gökten nur indiği görülmüştür. Tüm bu inanışlar İslamiyet'in etkisiyle de oluşmuş olabilir. Neticede İslam'da Tanrı yeri ve göğü yaratandır. Tüm mekânlardan münezzehtir. Fakat çok yücedir ve bu sebeple dua ederken eller yukarıya açılır, rahmet gökyüzüne bakarak, O'ndan beklenir. Bölgedeki uygulamalarda gök, iye olarak karşımıza çıkmasa da kutsal olduğu inancının etkileri İslam inancıyla birleşerek günümüze yansımıştır.

Türklerde önemli olan bir diğer gök unsuru da Güneş'tir. Güneş her dönem Türklerin hayatında büyük bir öneme sahiptir. Güneş doğunun, ay ise batının sembolüdür. Hatta törenlerde ve önemli günlerde çadırların kapısı doğu taraftan açılırdı (Ögel, 1995: 204).

Eski Türklerde güneş, Tanrı'nın verdiği yetkiyle koruyuculuk vasfı taşımaktadır. Bu vasıf, kağanlara da verildiği için Türk hakanları güneşe benzetilmiştir. Yani kağan koruyuculukta güneş gibidir. Bu nedenle her ikisine de hürmet gösterilmiştir (Kalafat, 2006: 44).

Araştırma sahası içinde güneş kendisine hürmet gösterilen bir şeydir. Sabahları erken kalkmak, mümkünse güneş doğmadan uyanıp işe koyulmak önemli görülmektedir. Ayrıca güneş tutulması sırasında yapılan bir çok ritüel, güneşe karşı duyulan eski inançların etkisini göstermektedir. Güneş tutulduğu zaman büyük bir ejderhanın yahut yılanın güneşi yuttuğuna veya güneşi sardığına inanılır. Bu inançtan ötürü teneke ya da davul çalarak gürültü çıkartılır, göğe doğru silah atılır ve ezan okunur. Yapılan bu uygulamalarla güneş kötü şeylerden (kara iyelerden) kurtarılmaya çalışılır. Bu, Eski Türklerdeki kara iye inancının günümüze yansımalarıdır. Bölgede tutulma için az da olsa güneş ve ayın kavgaya tutuştuğu ve ayırmak için uğraşıldığı söylenmiştir. Aya ve güneşe ayrı bir kişilik verilmesi eski inançların tesirini göstermektedir.

Ay ve yıldızlar tıpkı güneş gibi birer koruyucu iyedir. Eski Türkler ayın ve yıldızların hareketlerine göre bir işe başlanması en doğru günü tespit edip, ona göre o günü seçerlerdi. Mevsimleri de yıldızların hareketlerine göre belirlerlerdi. Ay tutulması sırasında onu kara iyelerden kurtarmak için çeşitli ritüeller uygulanırdı (Kalafat, 2006: 47).

Araştırılan yörede ay ve yıldızlarla ilgili bu inanç ve pratikler devam etmektedir. Ay tutulması esnasında davul ya da teneke çalınır, göğe doğru silah atılmaktadır. Böyle yapılarak ay, ejderha ve yilandan kurtarılmış olur. Ayrıca ayın dolunay ya da diğer durumları dikkate alınarak bir işe başlanır, ekin ekilir yahut seyahate çıkılır. Hem ay

hem de yıldızlar hava durumunu ve mevsimleri belirlemekte dikkate alınan önemli birer faktördür. Bunun yanı sıra tıpkı Eski Türklerde olduğu gibi yörede de her kişinin bir yıldızı olduğuna ve o kişi öldüğünde yıldızın kaydığına inanılır. O nedenle yıldız kaydığında birinin öldüğüne işaret edilmekte ve dilek dilenmektedir. Bölgede çok az da olsa güneş ve ay tutulmasının Allah'ın bir gazabı olduğuna dair bir inanış da mevcuttur. Ayrıca yapılan gözlemde ay ve güneş tutulmasının savaşa delalet edildiği de görülmüştür.

1.4. Yer İyeleri (Dağ, Taş, Ağaç, Su İyeleri)

Yeryüzü Orhun Abideleri'nde gökle aynı anda yaratılan "yer" olarak karşımıza çıkmaktadır. Göğe atfedilen kutsallık kadar yere de kutsallık atfedilmektedir. Göğün mavi olması kadar yer de koyu, esmer, yağızdır. Bu özelliğiyle göğün tamamlayıcısıdır (Roux, 2011: 138).

Yer iyelerinin mahiyeti Orhun Yazıtları'nda açıkça anlaşılmaktadır. Yer, Türklerde hem mukaddes bir mahiyete sahiptir hem de vatan olması sebebiyle önemlidir. Özellikle anlatılanlar dikkate alındığında ataların vatanı kurtarmasında yer-su iyelerinin rolü büyüktür. Yazıtlarda geçen yer- su iyeleri içine ağaç, orman, su, dağ, kayalarda girmektedir. Yer- su iyeleri arasında en önemlisi dağ iyesidir. Abdülkadir İnan'a göre; "Şamanist Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültüyle ilgili bir kült olmuştur". Orta Asya'daki dağlar, Türkçe ve Moğalca kutsal sayılan isimlerle anılmıştır. Her boyun mukaddes bir dağı olduğu gibi boylardan kurulan büyük birliklerin de kutsal kabul ettikleri dağları vardır (İnan, 2015: 48-49).

Tanrı, gök tengri (mavi gök) ve yağız yer arasında kişiöglünü yaratmıştır. Tıpkı gök gibi o da insan üzerinde koruyuculuğa sahiptir. Fakat yazıtlardan anlaşıldığı üzere tüm yeryüzü kutsal değildir. Sadece kişiyi koruduğuna inanılan bazı yer- su iyeleri vardır. Bu kutsal sayılan yer ve su iyeleri Türklerin elinden çıkmasını diye Tanrı onları korumuş ve bunun için yeryüzünde kağanlar atamıştır. Bu inanış Göktürk Yazıtları'nda görülmektedir (Kalafat, 2006: 61).

Yüceliği ve yüksekliği sebebiyle dağ, Eski Türkler'de, Tanrı'ya en yakın yer olarak kabul edilmiştir. Çünkü Türkler, Tanrı'yı yukarda tasavvur etmişlerdir. Bu nedenle dağlar kutsal sayılmıştır. Bu inanış, Türklerin birçok efsanesine de yansımıştır (Kalafat, 2006: 51).

Bölgede, bu inancın etkileri görülmektedir. Yüksek tepeler, yaylalar yatır ve evliya mezarları aynı beklentilere karşılık vermektedir. Bölgede bu tarz kutsal sayılan yerlere "evliya kıranı" yahut "evliya tepesi" denmektedir. Bunların sayısı oldukça fazladır. Bu kıranlar özellikle yayla yolları ve güzergâhları üzerinde bulunmaktadır. İnsanlar bu mekânlara; dilek dilemek, yapılan bir büyüü bozmak yahut her hangi bir amacı olmaksızın dua etmek için gitmektedir.

Bu kıran ya da tepelerde her zaman mezar olmak zorunda değildir. Bizzat mekânın kendisinin kutsal olarak kabul edildiği yerler de vardır. Kadirga Yaylası yolu üzerinde hiçbir mezarın bulunmadığı halde arazideki "avu" denen bitkinin dallarına bağlanmış çaputlar görülmüştür. Geceleri bu bölgeye nur indiğine inanılmaktadır. Ören'deki anlatıcının ifadesiyle; "Karşıda Oğuz'da bir evliya vardı. Demiri vardı. O demiri oradan aldın mı ortalık alan talan olurdu. Benim dedem inanmamış. 'Evliya ise gelsin beni çarpsın' demiş. Demiri almış. O gece tufan kopmuş. Bir daha geri demiri götürmüşler. Karşıda Oğuz Obası'nda Çadırdüzü'nde mezar yoktur. Ama etrafı karataşla çevrilidir o demirin" (Esmâ Balcı - Ören). Bu anlatılanlar hem yer su iyelerine

duyulan inancı hem de Türklerin demire yahut madene verdikleri önemi göstermektedir.

Yer-su iyeleri içinde dağ gibi taş veya kaya iyesi de mevcuttur. Anadolu'da taşlarla ilgili bir çok inanış ve ritüel vardır. Bunların temelinde ise Eski Türklerin kutsal saydıkları taşlar ve bu taşlara bağlı inanışlar yatmaktadır. Uygurlara ait Göç Destanı'nda, Türklerin elinde bulunan Kutlu Dağ denilen büyük bir kayanın Çinliler'e verilmesi üzerine halkın başına felaketler gelir. Halk bu felaketler neticesinde başka yerlere göç etmek zorunda kalır (Banarlı, 2004: 28). Bu destanda görüldüğü gibi bazı taşlar önem arz etmektedir. Bu inanışın etkileri bugün yörede görülmektedir.

Araştırma sahası içinde yağmur duasının, camilerde diğer dualar gibi yapıldığı anlatılmıştır. Fakat bir anlatıcının ifadesine göre çok eski bir dönemde dedesinin bir yağmur duasına katıldığını ve bu dua sırasında, belirli sayıda toplanan taşların üzerlerine dua okunup dereye bırakıldığını söylemiştir. Aynı geleneğin Anadolu'daki başka bölgelerde de yapılmış olması, yağmur duası ritüelinin geçmişte bu bölgede de yapılmış olabileceği ihtimalini düşündürmüştür. Samsun yöresinde, yağmur yağması için halkın belirli sayıda topladığı taşlara dua okuduktan sonra onları dereye bırakmak suretiyle bir yağmur duası ritüeli gerçekleştirdikleri bilinmektedir (Şişman, 2003: 87). Bu gelenek dikkate alındığında taşın yağmur yağdırmada etkili olabileceği inancı mevcuttur. Elbette İslam'ın etkisiyle bu taşta belirli dualar okunmaktadır. Fakat Kaşkarlı Mahmut'un Yada Taşıyla ilgili aktardığı bilgi bu inancın eskilere dayandığını göstermektedir. "Ben, bunu (yada taşını), Yağma ülkesinde gördüm. Orada bir yangın olmuştu. Mevsim yazdı. O sıcakta kar yağdırıldı ve Ulu Tanrının izniyle yangın söndürüldü" (Atalay, 1986: 3). Eski Türkler bu taşı yağmur yağdırmak, havayı değiştirmek gibi pek çok iş için kullanırlardı.

Taşla ilgili inançlar bununla sınırlı değildir. İleride "Özel Günler ve Törenler" başlığı altında ayrıntılı işlenecek olan "Mayıs Yedisi" geleneği de bu inancın izlerini taşımaktadır. Beşikdüzü sahilden kayıklara binilerek Delikli Taş mevkiine gelinir. Buradaki taşın içinden geçilir ve dilekler dilenir. Daha önce denizle nehrin birleştiği noktadan toplanan yedi çift bir tek taş üzerine dilekler okunarak denize atılır. Burada hem ziyaret edilen Delikli Taş hem de toplanan ve dilek dilerken kullanılan yedi çift bir tek taş, geçmişteki inancın günümüzdeki etkilerini göstermektedir.

Bölgede bazı taşların Hz. Ali'yle bağlantısı kurularak kutsal sayıldığı görülmüştür. Ören'e yarım saat uzaklıkta Ali Taşı denen dik bir kaya vardır. Bu taşın tepesi çanak şeklindedir. Yeni doğan bebeklerin vücutları kızıl döküntü olduğunda çocuklar, bu çanağın içinde biriken sularla yıkanır ve şifa bulurlar. Ebeveyn çocuğunu yıkadıktan sonra yanında getirdiği suyu çanağa döker. Böylece arkadan gelenlerde o suyla yıkanmış olur. Suyun çanak içindeki devamlılığı bu şekilde sağlanır. Taşın alt tarafında Hz. Ali'nin atının ayak izi olduğu düşünülür. Hz. Ali'nin atının ayak izi olduğu düşünülen taşlara Şalpazarı'nda da rastlanmıştır. Burada hem taş hem de su iyесinin izleri görülmektedir.

Erikbeli'ne iki üç kilometre mesafede bir tepede delikli bir taş vardır. Çocuğu olmayan, basıklığı olan kadınlar bu taşın içinden geçerek şifa ararlar. Anlatıcı bizzat tanıdığı, çocuğu olmayan bir kişinin oradan geçtikten sonra şifa bulup hamile kaldığını söylemiştir. Yayla yolu üzerinde Hz. Ali'nin evi olduğuna inanılan taşlık yerler mevcuttur. Kızılızüm Obası'nda tarihi Lori Kayası'nın üzerinde bulunan bu oyuklar Hz. Ali'nin evi, Hz. Ali'nin camisi şeklinde yorumlanır. Buralarda dua edildiği aktarılmıştır.

Çavuşlu Beyli Mahallesi'ndeki Bük Evliyası'nda da aynı inancın izleri görülür. Evliyanın baş tarafı olduğu düşünülen bir taş vardır. Ziyaret sırasında bu taşın üstüne para bırakılır ve mum yakılır. Hatta bu taşın bazı kişilerce dereye atıldığına fakat geri geldiğine inanılmaktadır. Yine orada dilek dileyenlerin taşın alt tarafındaki çukura ellerini sokup çıkardıkları ve ellerine çıkan haşerattan yola çıkarak dileklerinin kabul olup olmadığını, yorumladıkları öğrenilmiştir.

Yörede taşlarla ilgili anlatılan bir de efsane vardır. Henüz yayla mevsimi gelmediği halde bir kadın Kadırğa'ya gitmek ister. Çevresindekiler onu durdurmak isteseler de başarılı olamazlar. Bütün hayvanlarını ve yüklerini alan kadın, "Martı arkama kattım, Abulu önüme kattım. Allah izin verse de gideceğim, veremese de" diyerek yola çıkar. Yolda Aktaş Obası denen yerde fırtınaya yakalanır ve donar. Bugün Dontaş denilen o yerdeki bir grup taş yığıntısı donan kadın ve hayvanlarına benzetilir.

Eski Türk inançlarında yir, dağ, taş gibi su da mukaddes kabul edilmektedir. Su hem temizleyici hem de hayat bahşedici bir mahiyete sahiptir. Bu nedenle kutsal sayılmaktadır (Kalafat, 2006: 70). Araştırma sahası içinde suya aynı hassasiyetle yaklaşılır. Bölgede tarım ve hayvancılığın yaygın olması suyun önemini artırmaktadır. Su, bebeklerin ve kadınların kırklanmasında, dileklerin yerine gelmesi için yapılan uygulamalarda, bazı bereket ritüellerinde ayrıntılı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

İlerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde işlenecek olan "Mart bozması"nda bereket için eve ve ağıllara su serpilir. Basıklığı olan bu nedenle çocuğu olmayan kadınlar değirmen dibinden yahut Mayıs yedisinde denizden alınan suyla yıkanır. Hasta çocuklar ve besi hayvanları Mayıs yedisinde denize sokularak yıkanır. Birisi muska veya büyü yaptığında bu suya atılır. Kötü rüyalar suya anlatılır. Yörede çeşme ve dere yataklarında uzun süre kalmanın ya da uyumanın zararlı olabileceğine dair bir inanış vardır. Çeşme başları, dere kenarları yahut değirmen yanları "sahipli" yerlerdir ve buralarda uzun süre bulunmak onlara bulaşmak olacağı için doğru değildir. Dede Korkut'ta da Tepegöz'ün anlatıldığı hikâyede yaylaya göç sırasında çoban pınar başında gördüğü bir periyle birlikte olmuş, sonrasında bu periden olan çocuk obanın başına felaketler getirmiştir (Ergin, 2011: 153). Bu gibi durumların dışında özel kabul edilen sular vardır.

Çatma Obası'nda Şıh Suyu diye geçen bir pınar vardır. İnanışa göre; Hz. Ali burada savaşırken çok susar, mızrağını yere sokar ve soktuğu yerden bu su çıkar. Suyun başında içki içildiği takdirde suyun ayrına dönüştüğüne inanılır. Ayrıca bu mızrak başka yerlere de sokulmuş ama su çıkmamıştır. Yine mızrabın oradan çıkartıldığı takdirde fırtına çıktığı afet olduğuna dair bir inanış vardır. Eskala Obası'nda Ali Meydanı denen yerde Hz. Ali'nin kılıcını yere sokmasıyla ortaya çıktığına inanılan bir su vardır. Suyun hac mevsiminde üç ay kurduğuna, hacca gittiğine inanılır. Su yeri ziyaret edilir. Sisdağı Yaylası'nın yolu üzerinde bulunan Acısu, tadı acı olduğu için farklı inanışlara kaynaklık etmiştir. Geçmişte bazı kadınların şifa için oradaki suyla yıkandıkları bilinmektedir. Suyun acı olmasının sebebi doğal bir maden suyu olmasından ileri gelmektedir.

Türklerde ağaç ve orman sosyal hayat üzerinde tesiri olan kutsal bir varlık olarak düşünülmüştür. Bu varlıkların iyelerine kurban sunulur ve iyeler memnun edilirse bolluk ve bereketin artacağına inanılır. Bu inanış, Göktürk Yazıtları'na yansımıştır. Bu yazıtlarda, Türklerin Ötüken Ormanı'ndan ayrılırlarsa başlarına türlü felaketlerin geleceğine, burada yaşarlarsa mutlu olacaklarına dair inancın izleri görülmektedir (Kalafat, 2006: 75).

Yöredeki yayla yolları üzerinde, büyük ve ulu olmaları sebebiyle pek çok ağaç kutsal görünmüştür. Bu ağaçların dallarına çaput ve bez parçaları bağlanarak dilek dilenmiştir. Ağaçlara takdis edilmesinin nedeni sadece ulu olmalarından kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda bazı ağaçların buldukları bölgede münferit bulunmaları ve üzerine geceleri nur indiğinin görülmesi, bu inancın temelini oluşturmaktadır. Şalpazarı Kabasakal'da önceden Evliya Ağacı denen iki meşe ağacına kutsallık attettikleri hatta dalını bile koparmadıkları öğrenilmiştir.

Ağaçlara bez veya çaput bağlanmasının nedeni ise adeta bir dilekçe gibi dileğini o yamalıyla bildirip "derdimi belamı bağladım" diyerek sunmaktan ileri gelmektedir. Bazı ağaçlar da, buldukları yatrın yahut mezarın mukaddesliğinden etkilenerek kutsal görülmüş, bununla ilgili olarak bez veya çaput bağlanmıştır. Bahattin Ögel'e göre ağaçlara renkli bezler bağlama, bir direğe bez bağlayarak dikme, Türklerde her kabilenin bir ağacı olduğu ve o ağacın tepesine konan kuşun töz olarak kabul edilip o kabilenin simgesi haline geldiği inancın köklerinden gelmektedir. Direğe ve ağaçlara asılan bezlerin renkleri, göğün ve dünyanın yönleri ile kutsal sayılan şeylerin birer sembolüydüler (Ögel, 1995: 175).

Yörede ceviz ağacını kökü şifa olarak kullanılır. Boğmacaya yakalanan çocuklar ceviz ağacının kökünden geçirilerek iyileştirilmeye çalışılır. Cenazeden gelen kişi, üç defa ağaç etrafında dönmeden eve girmez. Burada ağaç, arındırıcı bir unsur olarak görülmüştür. Ayrıca Çavuşlu'da kurban kanının meyve ağaçlarına sürüldüğü görülmüştür. Bu, ağaç o sene daha çok meyve versin diye yapılmaktadır. Bu inanış Eski Türklerdeki ağaca duyulan saygının ve iyelere adanan kurbanın izlerini taşımaktadır.

1.5. Ev İyeleri (Ocak, Ateş, Eşik, Ağıl/ Ahır İyeleri)

Türkler arasında, içinde yaşadıkları, yatıp kalktıkları evin ya da çadırın iyesi olduğuna inanılır. Bu iyenin, kişileri dış tehlikelerden koruduğu düşünülmüştür. Yakut Türkleri bu iyeyi memnun etmek için kurban keser ve kurbanın kanını çadırın direğine sürerlermiş (Kalafat, 2006: 79). Yörede gelin kocasının evine girerken kapının süvesine (pervazına) yağ ve bal sürülür. Bu uygulamanın da aynı inançtan kaynaklandığı düşünülmektedir. Çavuşlu, Eynesil ve Şalpazarı'nda, ev yapılırken temele, un, tuz, şeker gibi gıdaların yanında para da koyulur. Bu ritüelin de ev ya da eşik iyesi için verilen cansız kurban inancından geldiği düşünülmektedir.

Eski Türklerde, ev iyesinin eşikte olduğuna dair bir inanış vardır. Aynı inanışın izleri sahadaki tüm ilçe ve köylerde görülmüştür. Eşiğe oturulmaz. Eşiğe oturmak ve ya basmak uğursuzluk sayılmıştır. Bölgede eşikte ayakta durmanın (yöre ağzına göre 'dingelmek') günah olduğunu yahut bunu yapan genç kızların iftiraya uğrayacağını söyleyenler olmuştur. Gelinler kapıdan geçirilirken muhakkak eşikten atlatılır. Hatta eşiğe oturanın oğlu olmayacağına ya da çocuğu hiç olmayacağına dair bir inanış vardır. Bu, ev iyesi ya da eşik iyesini kırmak suretiyle onun gazabına uğramakla ilgilidir. Memnun edilmediği takdirde soyun devamlılığını sağlayan erkek çocuğun olmasına mani olur.

Damat, gelin evini ilk ziyareti sırasında evden kaşık gibi küçük eşyaları alıp kendi evine götürür. Böylece gelin evinin uğurunu kendi evine taşıdığına inanılır. Burada evin bir ruhu olduğuna dair inanış görülmektedir. Yeni gelin eve ilk girdiğinde etrafa un saçır. Gelinin kapı eşiğinde önüne fındık ya da su dolu bir kap koyulur ve bu kabı ayağıyla devirip içindekileri içeri doğru saçması istenir. Bu saç geleneği aynı zamanda cansız kurban olarak Eski Türklerde görülmektedir. Evlilik adetlerinin

anlatılacağı bölümde ayrıntılı olarak işlenecek olan bu uygulamalar, muhtemelen ev ve eşik iyesini memnun edip iyi bir yuvanın devamlılığını sağlamak için yapılmaktadır.

Araştırma sahası içinde şayet basmayan, basık olmuş bir çocuk varsa mayıs yedisinde denizden alınan suyla eşiğin üstünde yıkanır. Eşiğin üstünde yıkandıktan sonra basıklığı kalkar ve yürümeye başlar.

Türklerde ateş/ od, ocak iyesi ya da iyeleri sosyal hayatta büyük bir önem kazanmıştır. Destanlara yansıyan ateşle, kimi zaman demirden dağlar eritilmiş kimi zaman savaşçı yönlerine uygun olarak madenden silah yapılmıştır. Ateşin hem temizleyici hem de şifacı bir özelliği bulunmaktaydı. Aynı zamanda ateşin içinde yakıldığı ocak da büyük bir öneme sahipti. Ocak ailenin devamlılığının simgesi olarak görülmüş, içinde bulunan ateş hiçbir zaman tam olarak söndürülmemiş, üzeri külle örtülerek uyutulmuştur. Yabancı bir haneye ocağın ateş vermek Türklerde uğursuzluk olarak görülmüştür. O nedenle başka boydan kişilere ateş verilmemiştir. Ayrıca ateşe yemek ve içki atıp ölenin ruhu için saç yaptıkları bilinmektedir (Kalafat, 2006: 84-87).

Yörede ocak ve ocağa bağlı bulunan ateş, ocaklık, sacayağı, zincir gibi unsurlarla ilgili çok fazla inanış ve pratik vardır. Eski evlerin yapılarında var olan ocaklık yahut ocakbaşı kültürü ve ona bağlı olarak taş bacadan aşağı sarkan bir zincir bulunur. O zincir eğer sallanırsa fırtına çıkacağına işaret edilir. Bu nedenle zinciri sallamazlar. Eğer bölgede fırtına çıkarsa sacayağını zincire ters bir şekilde bağlarlar. Böylece fırtınanın kesileceğine inanılır. Ayrıca Çavuşlu'da dilde çıkan beyaz yaraların o zincire sürüldüğü takdirde iyileşeceğine inanılır.

Yukarıda Eski Türklerin, ölülerin ruhu için ateşe yiyecek içecek atmak suretiyle saç yaptıklarını söylemiştik. Aynı inanışa yörenin birçok yerinde rastlanmıştır. Şalpazarı köylerinde arife günleri yahut Cuma geceleri pişirilen, adına "bişi" denen tatlı yapılırken ocağa şeker ve yağ atılır. Bunun kokusunun ölümlere kadar gideceğine ve onları memnun edeceğine inanılır. Görele, Eynesil ve Beşikdüzü'nün köylerinde de ölü için kavrulan helvanın unu ve yağı ocağa atılarak ölüye kokutulur. Ayrıca, közün küle gömülmek suretiyle tamamen söndürülmediğine de şahit olunmuştur. Sebebi sorulduğunda bunun, ertesi gün ocağı yakmakta kolaylık sağladığı söylenmiştir. Fakat bunun da aynı şekilde ateşi tamamen söndürmeyerek küle gömen Eski Türk inançlarıyla bağlantısı olduğu düşünülmektedir.

Şamanist inançlara göre ateş kötü ruhları kovar ve her şeyi temizler. VI. yüzyılda Batı Göktürk sarayına gelen Bizans elçileri ateşten geçirilmiştir. Aynı geleneğin Moğol sarayında da olduğu bilinmektedir (İnan, 2015: 68).

Türlere göre ateş arındırıcı bir işleve sahiptir. Yası olanların, mezarlıktan gelenlerin kendileri ve eşyaları da bu şekilde arındırılmıştır. Saflığından korkulan her şey iki ateş arasında geçirilip, ocağın etrafında döndürülüp, ateşin üstünden atlanmaya tabi tutulmuştur (Roux, 2011: 233).

Aynı inancın yöre halkında da olduğu tespit edilmiştir. Bölgede ocağa tuz atılarak ateşin tütmesi sağlanır. Hasta olan çocuklar bu dumanın üzerinden geçirilir. Aynı şekilde ağrıyan ayak ya da kol gibi uzuvlar, içine tuz atılarak tüttürülen ateşin içinden geçirilir. Böylece şifa bulunacağına inanılır.

Hayvancılıkla uğraşan Türklerin hayatında önemli yere sahip olan şeylerden biri de bu hayvanların beslenmesi ve bakılmasıdır. Bu nedenle çobanların ve sürü hayvanlarının koruyucu iyesi olduğuna inanılır. Bu iye zamanla ahır/ ağıl iyesine

dönmüştür. Türklerin yaşadığı çoğu coğrafyada bu inancın izlerine rastlanmaktadır (Kalafat, 2006: 9-92).

Yörede eski evler, en altı ahır olmak suretiyle ya tek katlı yahut iki katlı olmaktadır. En altta bulunan ahırın ev ile bağlantısını aşağıdan yukarıya çıkılan bir iskele ve tahta kapak sağlamaktadır. Günümüzde uygulanmıyor olsa bile önceden bölgede gelinlerin bazıları eve ilk defa girecekleri zaman ahır kapağından yukarı çıkartılmış. Bunu, gelinin eve bereket getirmesini istedikleri için yaptıklarını söylerler. Kimi yerde de bunun, kapı eşiğine yapılmış bir büyüden gelin ve damadı kurtarmak için yapıldığı söylenir. Bu uygulamanın da Eski Türklerdeki ağıl/ahır iyesiyle alakalı olabileceği düşünülmüştür. Bölgede inekler doğum yaptıktan sonra sağılan süt, ahırın duvarlarına serpilir. Kalandar bozmasında da suyla ahır duvarlarına saçı yapılmaktadır. Bunların tamamı bu koruyucu iyeye yapılan cansız kurban/ saçı olarak düşünülebilir.

1.6. Kişioğlu (İnsan Ruhı)

Türkler, Türk inanç sistemine göre bozkurttan türemiştir (Ögel, 1993: 13-57). En eski yazılı vesikalar olan Bengü Taş yazıtlarında, yer ve göğün yaratılmasından sonra kişioğlunun her ikisi arasında yaratıldığından söz eder. Buradaki kişioğlu insandır. Türk Tanrısı, Türkü, kişioğlula beraber yaratmıştır. Tanrı yukardadır. Türkü koruyucudur. O, Türk töresi bozulmasın Türk milleti dağılmasın diye kağanları göndermiştir. Bu kut inancı, İslamiyet'le uyumludur. Talihin, Tanrı tarafından verildiği inancı İslam'da da aynıdır (Kalafat, 2006: 94-95).

Yaşar Kalafat kişioğlunu yani insan iyisini şu şekilde açıklar:

İnsanın can/ tın ve etöz'den olduğu inancı, onun aynı zamanda iye gibi bir bedene, bir dona girdiği inancını da beraberinde getirmektedir. Ata ruhu inancı da bunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu iye, bazen şeytana uyuyor ve kara iyelerin buyruğuna giriyor. Bu durumda her türlü kötülüğü yapabiliyor. Kişi kimi zaman tın'ının Erlik tarafından buyruk altına alındığını farketmez; kimi zaman farkedebilir. Göz dokunması, göz değmesi, uğur ve uğursuzluk gibi inançların kaynağında başlangıçtaki bu tür inanç rol oynamaktadır. Bu yüzden koruyucu tedbirler alınır. (2006: 96)

Yörede kişioğlundan yani insan iyesinden kaynaklanan bu gibi zararlı durumlardan korunabilmek için eski Türklerdeki pratiklerin uygulandığı gözlemlenmiştir. Özellikle son dönemlerde popülerleşen yöresel kıyafetlerdeki bazı takı ve süs eşyaları nazar ya da insanı tesiri altına alacak kötü bakışın zararlarına karşı önlem için kullanılmaktadır. Erkeklerin taktıkları gümüş hamail, kadın kıyafetlerinin çok renkli olması özellikle mavi, kırmızı gibi dikkat çekici, renkli boncukların kullanılması, nazara karşı birer önlemdir. Bölgede belli bir yaşın üstündeki kadınların yakalarına mavi boncuk taktıkları, boyunlarına ve bileklerine renkli boncuklardan dizilen ziynet yaptıkları hatta bazen süslü tesbihleri bu amaçla kullandıkları gözlemlenmiştir. Bunlar nazara karşı birer koruyucu olarak kullanılır.

Araştırma sahasında nazar eden kişiyi tespit etmek için mum ve ya kurşun dökülür. Nazarlık olarak koç kafası, kırmızı ip, özellikle yaylaya göçerken hayvanların boynuzları arasına takılan ve bölgede, köklerinin çok eskiye dayandığına inanılan renkli püsküller de kullanılır. Şalpaazarı ve Beşikdüzü'nde kendiri dokunduktan sonra hastalıklı yahut nazar aldığı düşünülen çocuğun kafası dokuma tezgâhının altına sokulur. Daha sonra biten kumaşın son ipi çocuğun kafasının üstünde kesilir. Böylece nazar ya da hastalıkların kesildiği düşünülür. Bunun yanı sıra Şalpaazarı'nda kurtağzının derisi inceltirilerek yapılan çember şeklinde bir sırim vardır. Çocuklar bu sırimden geçirilir.

Böylece üzerlerinde bir nazar yahut büyü varsa kurt derisinden yapılma bu alet sayesinde büyüün kalktığına inanılır. Buradaki derinin kurt ağzından yapma olması önemlidir. Çünkü Eski Türklerde kurt bir kùltür.

Beşikdüzü Abdallı'dan (Yeşilköy) derlenen bir geleneğe göre; şayet baharda dikilen kabak fidilinin, ucu çok çatallı ve biçimsiz filiz verirse bu, o sene, o haneden, bir ölünün çıkacağına yorulur. Uğursuzluk sayıldığı için o fide sökülüp atılır. Bölgenin farklı köylerinde Hıdrellez'de kapak dikilip "eğrim sana, doğrum bana" dendiği kaydedilmiştir. Bu da aynı inanıştan kaynaklanmaktadır.

Bölgede kişilerin uğurlu olarak sayıldığına, kısmetlerinin ya da ayaklarının iyi olduğuna ve üzerine geldikleri işi etkilediklerine inanılır. El işi, dokuma, bağ- bahçe işi, yemek yapma gibi sosyal hayatın her hangi bir işine başladığında şayet üzerine ilk kim gelirse yapılan şeyin iyi olup olmaması o kişinin kısmetine uğuruna bağlanır. Bu nedenle çocukların günahsız oluşlarından dolayı kasıtlı olarak işin üzerine getirildiği görülmüştür. İlerleyen bölümlerde ayrıntılı işlenecek olan "mart bozması" pratiğinde kişioğlunun niyetinden korkulduğu için insanlar kendi çocuklarına ya da evdeki besi hayvanlarına martlarını bozdururlar. Martın ilk günü o eve ilk kim gelirse bütün senenin bereketinin, ürünlerinin onun uğuruna göre olacağına inanılır.

Kişioğlunda olduğuna inanılan bu güç Türk destanlarında da işlenmiştir. Manas'da Semetay karısına, kadının erkeğin önüne çıkmasının uğursuzluk olduğunu söyler. Bu kişioğlunun taşıdığı iyeye olan inancın göstergesidir (Kalafat, 2006: 99). Yörede de bir erkek sabah işe giderken kadınla karşılaşır ve o gün işleri yolunda gitmezse ertesi gün işe giderken farklı bir yol tercih eder.

1.7. Ata/ Arvak (Atalar Ruhı)

Altay Türkleri, can ve ruh mefhumunu "tın" kelimesiyle ifade etmişlerdir. Ruh ve can mefhumu tın, sür ve kut kelimeleriyle açıklanır. Tın, yani her insanda olan ruh bedenden ayrılırsa ölüm gerçekleşir. Kut, sadece insana değil aynı zamanda canlı-cansız her varlığa verilir ve ayrılması durumunda ölüm gerçekleşmez. Sür ise sadece insanlara verilen iradi yaşam biçimi denilebilir. Bunlardan sadece tın vücuttan çıktığında ölüm gerçekleşir (İnan, 2015: 176).

Aslında ruh insan donuna girmiştir. Kişioğlu taşıdığı ruh itibariyle nasıl bir iyeyi teşkil ediyorsa öldükten sonra bedenden ayrılan bu ruhun iyelik faktörü devam etmekte ve hayatta kalanların üzerindeki tasarrufu sürdürülmektedir. Eski Türkler, ataya çok önem vermektedirler. Devlette kağanın üstlendiği vazifeyi ailede ata/ baba üstlenmiştir. Bu nedenle koruyuculuğu ve devamlılığı temsil etmektedir. Elbette ki ölen atanın ruhunun aile üzerindeki koruyuculuğunun devam ettiğine inanılmaktadır. Bu konuda İbrahim Kafesoğlu şunları aktarmaktadır:

"Eski Türk inanç sisteminin ikinci esasını "atalar kùltü" teşkil eder. Ölmüş atalara tazim, onlar için kurban kesilmesi, "pederşahi aile"de baba hâkimiyetinin inanç sahasındaki izlerini göstermektedir. Telakkiye göre, baba ve umumiyetle atalar, öldükten sonra dahi, ruhları vasıtasıyla, aile efradını korumaya devam ettiklerinden, onlara karşı duyulan minnet hissi türlü şekillerle ortaya konmaktadır. (1980: 46)"

Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi yörede de bir iyilik beklentisine girildiğinde eğer baba yaşıyorsa "babanın canı için" ölmüşse "babanın ruhu için" denir. Aynı şekilde bir iyilik görüldüğünde "ölmüşlerine değsin" denilmektedir. Bu sözler atalar ruhuna gösterilen saygının günlük hayata yansımalarını gösterir. İslamiyet'te anne

ve babaya hürmet gösterilmesi çok büyük bir yer teşkil eder. Bunun da etkisiyle beraber atalar kültürünün araştırma sahasında devam eden bir inanç olduğu söylenebilir.

Yörede ata mezarlarına hürmet devam etmektedir. Özellikle bazı mezarların ziyaret edilmesi, onlardan medet umulması bu inanın temelini göstermektedir. Ören Beldesi'nde tespit edilmiş bir evliya vardır. Karayalak Suyu başındaki bu evliyadan istekte bulunulur. Eğer dilek gerçekleşirse evliyanın olduğu yere vaat edilen şeyler getirilir. Daha önce Ören'deki "kıran evliyası"nın bulunduğu mekânda düğün yapılmış, oyunlar oynanıp şenlikler düzenlenmiştir. Bu düğün bir fırtınaya neden olmuş; bunun üzerine yöre halkı, durumu fark edip düğünü dağıtmıştır. Bölge halkı, evliyaya ve mezarına saygısızlık yapıldığı için fırtınanın çıktığına inanmaktadır. Abdullah Gülay'dan edinilen bilgiye göre; Geyikli'deki bir yatır olan Mercan'ın mezarı başında, önceleri çok kurak olduğunda ve yağmur yağmadığında kurban kesilip yağmur beklenirmiş. Yörede, bunun gibi, yaşayan insanların üzerinde tasarruflarının devam ettiğine inanılan pek çok evliya ve şehit mezarı bulunmaktadır. Bütün bu inanışlar atalar kültürünün izlerini taşımaktadır.

Yörede, tespiti birçok araştırmacı tarafından yapılan, Elik Keçi efsanesindeki bazı unsurlar atalar kültürü yanında pek çok inanın izini taşımaktadır. Efsane hem sözlü olarak birçok kişiden dinlenmiş hem de yazılı kaynaklardan okunmuştur. Bunun sonucu olarak farklı varyantlarının olduğu tespit edilmiştir. Fakat bu varyantlarda farklılıkların çocuk sayısı ve bebeğin bırakılma sebebi gibi ana konuyu değiştirmeyen şeyler olduğu anlaşılmıştır. Efsaneye göre; Gökçeköylü bir ailenin yaylaya göçerlerken bir çocukları olur. Zaten mevcutta on çocuğu bulunan kadın, hem işlerden hem de çocuk bakımından bunaldığı için kocasıyla birlikte yeni doğan bebeği bir ağacın altına bırakır. O sene yaylada salgın bir hastalık olur. Ailenin tüm çocukları ölür. Kendileri için bir cezalandırma olduğunu düşünen anne ve baba, en azından bebeklerine bir mezar yaptırabilmek için dönüş yolunda aynı ağacın altına gelirler. Burada çocuğun yaşadığını hatta büyüüp serpildiğini görürler. Bir elik keçi bebeğe annelik yapmıştır. Bebeği alıp köye dönen aile, keçinin kendilerini takip ettiğini fark eder. Keçinin ağlayıp sızladığını görürler. Bunun üzerine anne, çocuk büyüyene kadar beşikle birlikte onu sırtına sararak her gün Beşikdağı'na getirir. Burada, elik keçi çocuğu emzirir ve sever. Bu, her gün bebek büyüyene kadar devam eder. Daha sonra elik keçi kaybolmuştur. Gökçeköylü Bayraktar sülalesinin bu bebekten geldiğine inanılmaktadır. Bu aile elik keçinin sütünden beslendikleri için onu ata olarak kabul edip, etini yemeyi günah saymışlardır. Efsane dikkate alınırsa, bu inancın, Türklerin dışı bir kurt tarafından beslenerek büyütülen kağan çocuğundan türedikleri inancına çok benzediği görülecektir.

Eski Türklerde, ruhun don değiştirerek döndüğüne inanılmıştır. Bu inanış, Türklerin, soylarını muhtelif canlılara dayandırmalarını sağlamıştır. Türklerin kurttan türemeleri, bu inanın etkisiyle ortaya çıkmıştır. Yine bu inancın etkisiyle, ata ruhunu temsil eden canlılar işaret edilerek gösterilmez, dokunulmaz, avlanıp etinden yenilmez (Kalafat, 2006: 103).

"Hayvan-ana" inancının Orta Asya'da çok yaygın olduğu bilinmektedir. Bölgede şamanların, şimdiye kadar tespit edilen "hayvan-ana" inancının oluşturduğu elbiselerinden biri de "Geyik-ata" elbiseleridir (Ögel, 1993: 36-37). Yukarıdaki efsane bu inancın bölgedeki tezahürünü göstermektedir. Yöredeki farklı ilçe ve köylerde de elik keçinin etinin yenmesi çok doğru görülmemektedir. Bunun yanı sıra bölgede "Ali Horozu" denen bir kuş vardır. Bu kuşun avlanılmasının, zarar verilmesinin günah olduğuna inanılır. Çünkü inanca göre o, Hz. Ali'nin horozudur. Burada da Eski Türklerde kutsal kabul edilen bazı kişilerin ruhlarının farklı hayvan donlarına girdiğine

dair inanılan inançların izleri görülmektedir. Yine mezarlıklardan geçilirken mezarların işaret parmağıyla gösterilmesi uygun bulunmaz ve o parmağın çürüyeceğine inanılır. Bu sebeple işaret edilen parmak ısırılıp üzerine basılarak çürümekten kurtarılır. Tüm bunlar atalar kültü inancının bölgede yaşadığını göstermektedir.

Bölgede elik keçiyle ilgili anlatılan bir başka efsane de şu şekildedir: Avcı avda bir keçi vuracaktı. Keçi avcıya, "yavrularımı emzireyim beni öyle vurursun" demiş. Avcı, "beni aldatırsın" demiş. Keçi, "eğer aldatırsam kollarımdan olayım" demiş. Avcı tüm bunlara rağmen keçiye vurmuş. Bunun üzerine keçi, "Hazır mıydın, Hızır mıydın? Kolu kuruyasica" demiş. Avcının kolları kurumuş. Bu şekilde keçi vurmanın çok günah olduğu anlaşılmış. Yörede bugün elik keçinin avlanması, vurulması ve etinin yenilmesi doğru bulunmaz. Elik keçi denilen hayvan aslında yabancı keçi türüdür.

1.8. Kam/ Şaman/ Ozan/ Âşık

Türk inanç sisteminde Tanrı, yardımcı iyeler, kara iyeler, yer, gök iyeleri, atalar ruhu insan hayatı üzerinde önemli bir role sahiptirler. İnsanlarla bu olağanüstü varlıklar arasındaki iletişimi sağlayanlara eski Türklerde; kam, baksı, oyun, ozan gibi adlar verilmiştir. "Şaman" kelimesi Türk ve Moğolların bildiği bir kelime değildir. Türkler "şaman" yerine "kam" kelimesini kullanmışlardır. "Kam"lık sonradan öğrenilerek elde edilen bir şey değildir. Kamlık soydan geçen, atalarda varsa torunlara aktarılan bir sanattır (İnan, 2015: 75).

Kam olması mukadder olan kimse bunu hissettiği andan itibaren insanlardan uzaklaşır kimsesiz tenha yerlere çekilir. Çılgınlık ve hastalık belirtileri gösterir. Bazı nöbetler geçirir. Bu aşamaların hepsini geçen şaman (kam) adayı yaşadığı yere geri gelir. Aday, şaman kıyafetleri diye nitelendirilen elbiseleri giyerek kamlık işlemini tamamlamış olur (Kalafat, 2006: 109).

Kamın, ihtiva ettiği birçok fonksiyonu bulunmaktadır. Kam; büyücü, dini pratiklerin uygulayıcısı, doktor, müzisyen/ şair gibi pek çok göreve sahiptir. İslamiyet'ten sonra Kamın vazifelerinde dağılım yaşanmıştır. Yeni dinin etkisiyle kamın görevlerini yüklenen yeni tipler ortaya çıkmıştır. Hekimlik fonksiyonunu otacılar/ şifacılar, kırık çıkıkçı kadınlar, fal bakma ve gelecekte haber verme yönünü falcı/ büyücüler, dini fonksiyonunu derviş, veli, âşık gibi yeni tipler almıştır (Kalafat, 2006: 114). Bugün dini fonksiyonunu veli derviş tipleri temsil ederken, sazla icra geleneğini âşıklar temsil etmektedir.

Araştırma sahası içerisinde kamın temsil ettiği fonksiyonları yerine getiren, hem farklı varlıklarla iletişime geçip insanlara haber veren hem de kırık çıkıkçı olup şifa veren kişiler bulunmaktadır. Ayrıca yörede veli, derviş tipinde kişiler de vardır. Yukarıda kişinin kam olmadan önce geçirdiği bazı durumlar anlatılmıştı. Şalpaazarı Tuğralıuşağı Köyü'nde bulunan çevre köylerde de müritleri olan bir hocanın benzer aşamalardan geçtiği görülmektedir. Bir gün hocanın bayıldığına, yedi gün boyunca dilinin tutuk olduğuna, ayıldığında ise Allah'ın ona ilim verdiğine inanılmaktadır. Hocanın, Allah'ın kendisine ilim vermeden önce geçirdiği aşamalar kamın, kam olmadan önce geçirdiği aşamalarla benzerlik göstermektedir.

Araştırmacılar Âşık Edebiyatı geleneğinin XVI. asırda teşekkül ettiğini söylemektedirler. Fakat bunun bir anda olan bir durum olmadığını, uzun yılların birikimi ve yeni dinin tesiriyle bir dönüşüm yaşandığını ve Âşık Edebiyatı'nın, ozan-baksı geleneğinin asıl unsurlarını koruyarak İslamiyet'in etkisiyle oluşan Tekke Edebiyatı içerisinde yer alarak ortaya çıktığını belirtmektedirler. Denilebilir ki ozan-baksı geleneği hiçbir zaman kaybolmamış, İslam'dan sonra asıl unsurlarıyla Tekke

Edebiyatında var olmuş, XVI. yüzyılda bir dönüşüm yaşayarak Âşık Edebiyatı olarak teşekkül etmiştir (Günay, 2011: 51).

Anadolu'da bugün devam eden âşık tarzı şiir geleneği, araştırma sahası içerisinde bulunan Görele'de de görülmektedir. Daha önce burada kemençeli âşıkların bulunduğu tespit edilmiştir (Şişman, 2007: 210-224).

Köklü bir bağlama çalma ve yapım geleneği olan Görele'de, kemençe de büyük bir önem taşımaktadır. Onu çalmayı bilmek, ayrı bir yetenek olarak görülür. Her evde muhakkak kemençe çalmayı bilecek kişi olmasına gayret edilir. Bu anlayış yörede büyük bir kemençe geleneğinin oluşmasını sağlamıştır. Bölgede üstat olarak kabul edilen bazı şahsiyetler (âşık) bulunmaktadır. Bugün yaşayan birer değer olan Kemal İpşir'in (Durkaya) öğrencisi Katip Şâdi ve Osman Gökçe'nin (Picoğlu Osman'ın) öğrencisi Salih Avcı ile yapılan görüşmede kültürel aktarımın bu gibi şahsiyetlerin etrafında usta-çırak ilişkisi içerisinde sağlandığı görülmüştür. Bugün yörede bu şekilde yetişen kemençe icracısı pek çok sanatçı bulunmaktadır. Sözlü aktarımın daha yoğun olduğu dönemlerde bağlam, bazen bir düğün bazen yayla şenliği bazen de her hangi bir toplanma meclisi olmaktadır. Kültürün merkezi haline gelmiş, geleneğin en yoğun şekilde devam ettiği ve pek çok mühim sanatçının yetiştiği Görele'nin Daylı köyü bu bağlamda önem arz etmektedir. Halil Kodalak (Karaman), Kemal İpşir (Durkaya), Osman Gökçe (Picoğlu Osman), Sırrı Öztürk, Katip Şâdi, Salih Avcı yörenin, bu gelenek içerisinde yetiştirdiği sanatçılardan bazılarıdır.

Günümüzde popüler kültürün etkisiyle yörede kemençeye ve kemençeli âşıklara olan ilgi artmıştır. Aynı geleneğin izlerine Şalpazarı ve Beşikdüzü köylerinde rastlanmamıştır. Burada kemençe çalmanın çok hoş karşılanmadığı hatta kemençe çalabilmek için "yedi hayr"ın yıkılması gerektiğine dair bir inanış vardır. Bu nedenle bazı hayrat musluklarının kırık olduğu gözlemlenmiştir. Birçok kişi tarafından yörede, kemençe çalmaya mani olmak için ailelerin baskı yaptığı anlatılmıştır. Bölgede, yeni neslin kemençeye karşı böyle bir tutumu yoktur. Ama bu düşünce yapısının araştırma sahası içerisinde farklılık göstermesi dikkat çekicidir. Bu durum başka bir konu içerisinde ayrıntılı bir şekilde işlenebilir. Buna rağmen Şalpazarı'nda "kuduruk düğünü" denilen uygulamanın bir kemençeci tarafından yönetildiği, bunun da eski samanların yönettiği törenleri andırdığı görülmüştür.

Sonuç

Yapılan araştırma sonucunda görülmüştür ki yöredeki Türk yerleşimi yakın sayılabilecek bir tarihte (yaklaşık beş yüz yıl) gerçekleşmiş olmasına rağmen, inanış ve buna bağlı olarak gerçekleşen uygulamalar coğrafyayla bütünlük göstermektedir. Bu da Türklerin yerleştikleri coğrafyaya göre inanışlarını değiştirmediklerini, sadece buldukları bölgenin şartlarına uyum sağlayarak yüzyıllardır sürdürdükleri gelenekleri devam ettirdiklerini ortaya koymaktadır.

Çepniler, İslamiyet'i kabul eden diğer Türkmenler gibi eski dinlerini unutmuyarak ona, yeni inançların içerisinde yer vererek sosyal hayatlarını sürdürmüşlerdir. İslamiyet'in kabul edilmesiyle bazı eski inanışlar İslamlaşmış, bazıları eski şeklini korumuş bazıları ise tamamen değişmiştir. Bu çalışmada eski inançların izlerini taşıyan uygulama ve inanışlar tespit edilmiştir. Askere giden erkeklerin, küçük çocukların göğe doğru atılmasında Gök Tengri inancının izleri görülmektedir. Tanrı tektir. Yardımcısı yoktur. Fakat İslamiyet'teki büyük melekler yöredeki Eski Türk inançlarında görülen yardımcı ve koruyucu iyelerin fonksiyonunu almıştır. Kara iyeler içerisindeki Erlik ve ona bağlı olan ruhlar yörede Şeytan, cin, cazu gibi varlıklarla

karşılanmaktadır. Bunun dışında kalan ev-ocak iyeleri, yer-su iyeleri, atalar ruhunun bölgede hala daha yaşayan birer inanç yumağı olduğu ve buna bağlı olarak uygulanan pek çok ritüelin varlığı görülmüştür. Kamın bölünen birçok fonksiyonunun farklı kişilerce yörede yaşadığı izlenmiştir. Bölgede şifacı kadınlar, dini mahiyetini koruyan hocalar, veli zatlar, büyücü, cinciler ve eğlence ya da musiki yönünü devam ettiren kemençeli âşıklar varlığını sürdürmektedir.

Yörede konumuzla ilgili tespit edilen çok sayıda halk inanışının yarıdan fazlasının Eski Türk inanışlarından kaynaklandığı görülmüştür. Bu inanışlar geçmişteki asli şeklini koruyarak olduğu kadar bazı yönlerden değişim göstererek de sosyal hayatta yaşamaktadır. Bunları tespit ederken yöre bir bütün olarak ele alındığında, yüksek kesimlerindeki köylerde ve özellikle Şalpazarı ilçesinde inanışların daha yoğun olarak yaşandığı; birçoğunun bugün dahi uygulandığı fark edilmiştir. Sahile daha yakın ve dolayısıyla değişime daha açık yerlerde birçok gelenek artık uygulanmamakta, hatta unutulmaktadır. Fakat yine Şalpazarı ilçesi esas olmakla birlikte Beşikdüzü merkezinde halkın bu inanışlara karşı bilinçlendiği, kasıtlı olarak yaşatılması için amatör ve profesyonel derlemelerin yapıldığı, yöre insanının bu çalışmalara yardımcı olmak konusunda samimi davrandıkları gözlemlenmiştir.

Kaynaklar

- Atalay, B. (1986). *Divânü Lûgat'it-Türk Tercümesi* (3. Cilt). Ankara: T.D.K.
- Banarlı, N. S. (2004). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: M.E.B.
- Çelik, A. (1999). *Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü*. Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2011). *Türk mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalıcı.
- Demir, N. (2008). *Elik Keçi Efsanesi ve Beşikdüzü*. Trabzon: Beşikdüzü Belediyesi.
- Emecen, F. (2010). *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü*. Trabzon: Serander.
- Ergin, M. (2011). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi.
- Günay, U. (2011). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. İstanbul: Akçağ.
- İnan, A. (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kalafat, Y. (2006). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Ebabil.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Roux, J. P. (2011). *Türklerin ve Moğalların Eski Dini*. (Çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalıcı.
- Sümer, F. (1993). *Çepni. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA C. VIII)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 269-270.
- Şişman, B. (2007). *Karadeniz Yöresinde Yaşayan Kemençeli Âşıklık Geleneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. S. 1, 210-224.*
- Şişman, B. (2003). *Samsun'da İcra Edilen Bir Yağmur Duası Ritüeli ve Türk Kültür Tarihi Bağlamında Düşündükleri*. Milli Folklor. S. 58, 85-92.
- Turan, F. A. ve Ozan, M. (2016). *Türk Mitolojisinde Kara İyeler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yavuzcan, G. (2009). *Türk'ün Soy Ağacı/Hive Hanı Ebu'l-Gazi Bahadır Han*. İstanbul: İlgi Kültür Yayıncılık.

